

Z DRUHEJ STRANY KANÁLU

Rozhovor s Christopherom Kirwanom, prednášateľom filozofie na Exeter College v Oxforde, autorom monografie Augustine (Routledge London and New York 1989, 1991) a mnohých štúdií o antickej filozofii.

Prednášať o anglosaskej filozofii pre filozofické spoločenstvo, ktoré bolo tak dlho odrezané od tohto typu filozofovania, si vyžaduje istú odvahu. Christopher Kirwan ju však našiel, a tak na jar tohto roku – s podporou Nadácie Jána Husa – päť týždňov prednášal o analytickej filozofii na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského a na Filozofickom ústave SAV. Päť týždňov je málo na osvojenie si nových spôsobov myslenia, dosť však na to, aby sme mohli pochopiť zmysel a význam analytického filozofovania. Vo svojich prednáškach Christopher Kirwan hovoril o mysliteľoch, ktorých sme už trochu poznali – G. Ryle, J. Austin, R. M. Hare, P. F. Strawson –, počuli sme však i menej známe mená: J. L. Mackie, D. Parfit, B. Williams. Nakoniec, stále je to ešte len začiatok...

* * *

Pán Kirwan, sme zo svetov, ktoré sú v mnohých ohľadoch neredukovateľne odlišné, ktoré si boli a vari dosiaľ sú – z mnohých, historických, kultúrnych a politických dôvodov – cudzie. Na jednej strane, aspoň tak to vyzeralo v posledných štyridsiatich rokoch, bola viera vo veľké idey spoločenského pokroku, apel na vôľu máš, na druhej strane viera v podnikavosť jednotlivca. Dnes je už táto dichotómia odstránená, už nemusíme byť voči sebe takí nedôverčiví. Skúsme teda hovoriť o rozdieloch medzi nami, skúsme odkryť korene našich predpokladov a presvedčení. Pád "železnej opony", rozpad "veľkých nárácií" je priamou výzvou na spolužitie mnohých malých nárácií. Nehovorím o nejakej homogenizácii, vždy som ju považovala za iluzórnú, za prejav imperiálnosti. Mám na mysli výzvu, s ktorou sme konfrontovaní na oboch brehoch Kanálu: ako uznať, poznať a rešpektovať iného ako iného

Áno, áno, máte úplnú pravdu. Naše kultúry si vo všeobecnosti počas komunistického obdobia boli cudzie. Bola tu "železná opona", nemohli sme voľne cestovať. Teraz sa to všetko zmenilo a je dôležité chápať rozličné európske krajiny oveľa lepšie

To, že sme bezprostredne konfrontovaní s odlišnosťami svojich kultúr, podnecuje k mnohým otázkam. Aké duchovné a materiálne faktory sú zodpovedné za naše odlišnosti? Myslím, že nemá zmysel hovoriť o "tajupľnej slovanskej duši" a o triumfálnom "racionálnom duchu Západu". Nikdy to nakoniec nikam nevedlo. Poďme priamo k veci. Hovoríme o rozdieloch medzi "analytickou filozofiou" a "kontinentálnou filozofiou". Keď hovorím o analytickej filozofii, tak mám na mysli filozofiu, ako je pestovaná profesionálnymi filozofmi predovšetkým na univerzitách v anglojazyčnom svete, avšak nielen tam. Dobré si uvedomujem, že dávať ju do jednoduchého kontrastu s tradíciami kontinentálnej filozofie nie je vždy oprávnené, avšak

vzájomné vplyvy a presahy vo filozofii sú také rozmanité a zložité, že sa nemôžeme zaobiš' bez istých rozlíšení, bez istej koordinačnej sústavy.

Znovu musím súhlasiť s Vami. Rozlíšenie medzi kontinentálnou a britskou filozofickou tradíciou však nemá s komunizmom nič spoločného. Je to oveľa staršie rozlíšenie a v podstate ide o rozdiel medzi anglosaskou a nemeckou tradíciou. A v tejto časti sveta je samozrejme nemeckojazyčná kultúrna tradícia oveľa vplyvnejšia než anglosaská. Vo filozofii 20. storočia však toto rozlíšenie hrá naozaj dôležitú úlohu.

Nezačalo to všetko vtedy, keď sa niektorí mladí matematici a logici rozhodli spojiť empirizmus s novou logikou a radikálne sa distancovať od nemeckého romantického filozofovania s jeho sklonom k vágnemu jazyku a k univerzálnym explanačným systémom? Išlo teda predovšetkým o rozchod s Hegelom a jeho nasledovníkmi. Tento rozchod určil vývin filozofie na dlhé roky....

Myslím, že to bolo tak. Ja osobne však neviem príliš veľa o dejinách nášho problému. Samozrejme, my všetci musíme vedieť veľa o dejinách nášho predmetu. Filozofii nemožno rozumieť bez toho, že by sme rozumeli jej dejinám. Zdá sa mi však, že začiatky spomínaných divergencií sú ešte staršie a že ich treba hľadať aspoň u Kanta. V 19. storočí sa však táto rozdielnosť ešte tak nepociťovala, pretože v Británii bola nemecká pokantovská filozofia veľmi vplyvná a v Británii bolo mnoho hegelovcov. A mnohí ľudia cítili, že nemecká kultúra je dominantnou kultúrou sveta. Mnohí Briti to tak pociťovali. Obzvlášť silný bol tento pocit u tých, ktorí sa zaoberali štúdiom klasického sveta, gréčtiny a latinčiny, ba vôbec filológie. Nemecko bolo uznávané ako stred sveta. Aspoň pokiaľ ide o filozofiu, toto všetko sa zmenilo na začiatku tohto storočia, vtedy keď do Cambridge prišiel B. Russell a G. E. Moore. Vedome sa postavili proti Hegelovi, i keď obaja boli ním ovplyvnení. Prišli však k záveru, že sa mýli, a odmietli ho. A B. Russella viedlo k odmietnutiu hegelovstva predovšetkým nové pochopenie povahy vzťahov, inšpirované jeho štúdiom logiky. Russell, skôr než sa začal zaoberať filozofiou, sa veľmi dôkladne venoval štúdiu matematiky. A myslím si, že pre genézu analytickej filozofie, anglosaskej filozofie 20. storočia, bolo veľmi dôležité, že ju rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili ľudia, ktorí študovali matematiku. Práve tu sa logika po prvý raz začína spájať s matematikou. Tu začína moderná logika, hlavným podnetom je zrejme Fregeho obhajoba kvantifikácie. Práve toto ustanovilo scénu pre anglosaskú filozofiu 20. storočia.

U nás sa stále ešte dosť často stotožňuje analytická filozofia s logickým pozitivizmom. Ten však vo Veľkej Británii uviedol až A. Y. Ayer. Ako sa to vlastne stalo?

Áno, pokiaľ viem, tak len dvaja významní myslitelia z anglosaského sveta prišli do Viedne, aby osobne zistili, čo sa udialo vo Viedenskom krúžku. Jedným z nich bol Quine z Ameriky a druhým Ayer, ktorého do Rakúska poslal Gilbert Ryle, jeho tútor. Ryle sa vždy zaujímal o to, čo sa deje na kontinente. Preto odporučil mladému a nadanému mužovi, aby sa niečomu podučil vo Viedenskom krúžku. Po návrate z Viedne Ayer napísal svoju prvú slávnu knihu, *Jazyk, pravda a logika*.

Bol to vlastne manifest logického pozitivizmu.

Áno, neviem o lepšom, i keď Carnapov výklad doktríny bol oveľa prenikavejší. Vplyv logického pozitivizmu v Británii bol veľký, avšak len dočasný. Myslím, že končí v päťdesiatych rokoch. Vplyv Russella a prostredníctvom neho Fregeho bol v skutočnosti oveľa silnejší a práve ten stál za novým druhom filozofie, ktorá sa praktizovala v Británii v polovici sto-

ročia. Nemyslím si, že by logický pozitivizmus bol nejako mimoriadne dôležitý a vplyvný. Anglosaská filozofia sa veľmi dlho vzpierala vplyvom z kontinentu, aspoň to bola donedávna všeobecná tendencia.

Kľúčovou postavou v britskej filozofii 20. storočia je zrejme J. Austin. Zomrel však priskoro.

Áno, i keď jeho vlastné dielo nebolo veľmi plodné a zrejme to pred svojou smrťou začal chápať. Bol veľmi nešťastný z toho, že sa mu nepodarilo rozvinúť svoje vlastné filozofické idey. Mimoriadne vynikal pri stanovovaní presného významu slov, ktoré zaujímali filozofov, a tak nachádzal nedostatky v tradičných argumentoch, v ktorých sa napr. ignoroval rozdiel medzi "dobrovôľným", "úmyselným" a "uvážaným". Poukázal na niečo, čo musíme vedieť, že je totiž rozdiel, ktoré z týchto slov použijeme. Hovorieval, že táto pozornosť k jazyku nie je "koncom" filozofie, že práve tým filozofia začína. Myslím, že s týmto väčšina z nás súhlasí, aspoň ja určite. Austin sa zdá dnes sterilným tam, kde túto líniu skúmania sleduje príliš bezohľadne, prehnane. Myslím, že dnes väčšina z nás vidí, že niektoré z jeho skúmaní skutočne neprinášajú nejaký významnejší osoh pre filozofiu. Je to veľká tragédia, že nežil dlhšie, aby mohol rozpracovať svoje idey, to by mohlo mnohé zmeniť. Bol to človek s mimoriadne prenikavou myslou, neľútostne kritický a udržoval v strehu všetkých svojich kolegov. Museli rešpektovať vysoké kritériá. My sa už voči nim v mnohom prehrešujeme. Môj tutor Geoffrey Warnock, veľký obdivovateľ Johna Austina, kdesi pekne opisuje, že počas Austinovho života mnohých filozofov prepádala nočná mora z pomyslenia, že ich texty číta a analyzuje Austin. A keď niečo napísali, tak si to potom pre seba nahlas čítali, napodobňujúc Austinov hlas. Aspoň Warnock tak o tom hovorí.

Vždy je dobre, keď je nablízku niekto ako on. Požiadavka presnosti a prísnosti uvažovania tak splynula s predstavou o analytickej filozofii, že pre mnohých z našich bratislavských poslucháčov bola prekvapením téza Teda Hondericka a M. Burnyeda, ktorú sformulovali v úvode k antológii súčasnej anglosaskkej filozofie Filozofia, aká naozaj je, že totiž filozofia má byť nielen rigorózná, ale že má byť aj imaginatívna. Kde je však v lingvistickej filozofii miesto pre imagináciu? Prepáčte mi, možno to bude znieť hrubo, avšak mnohí na kontinente považujú lingvistickú analýzu jednoducho za nudnú...

Pokiaľ ide o mňa, som si istý, že ja sám nie som imaginatívnou osobou, a preto môže byť pre mňa dosť ťažké komentovať poznámku T. Hondericka a M. Burnyeda, že "dobrá filozofia je v mnohom ohľade aj imaginatívna". Neviem, čo majú na mysli, keď hovoria o "mnohých ohľadoch". Obávam sa, že mali na mysli niečo, čo naozaj je súčasťou filozofie. Myslím, že v širokom zmysle slova temer všetka filozofia je analytická, totiž kritická. Domnievam sa, že filozofii ide o riešenie problémov – je dosť obtiažne povedať, o ktoré problémy presne ide. Čo je spoločné filozofickým problémom? Pri riešení týchto problémov filozofia získala veľmi veľa pracovného materiálu, pretože sa predsa vyvíja už temer dva a pol tisícročia. A je prirodzené, že každý venuje veľkú pozornosť kritike, či už kritike práce svojich predchodcov, alebo kritike prác svojich súčasníkov. A práve tu je analýza doma, myslím analýza v širokom zmysle slova. Filozofia sa živí sama sebou, no do určitej miery aj inými disciplínami, pretože niektoré problémy kladú iné disciplíny, povedzme prírodné vedy alebo psychológia. V prevažnej miere však filozofia žije sama zo seba. Práve preto musia filozofi byť v mnohom aj *tvorivými*, a imaginatívnosť je teda vo filozofii prítomná v zmysle tvorivosti V tomto zmysle filozofia musí byť tvorivá. A osobitným druhom tejto tvorivosti je *objavovanie argumentov*. Práve tu mám ešte veľké poľnožnosti. Myslím, že dobrým filozofom je niekto, kto dokáže vymyslieť nový argument pre alebo proti určitému stanovisku. Toto je veľmi tvorivá činnosť

a je veľmi ťažká. Práve o túto tvorivosť ide. Ide o premýšľanie argumentov, veľmi jemných argumentov pre stanoviská, ktoré môžu byť nové alebo staré, ktoré však treba brániť.

Veľmi vyvážený, trpezlivý a naozaj anglosaský pohľad na imagináciu. Musím však povedať, že postupne, krok za krokom, vďaka Vášmu výkladu sa analytická filozofia stáva pre mňa atraktívnejšou. Začínam obdivovať "argumentatívny obrat", ktorým vy ako analytický filozof čelíte mojim, častejšie "naratívnym" otázkam. Pripomína mi to Wittgensteinovo zdôrazňovanie, že filozofia nie je doktrínou, ale aktivitou. Aktivitou analýzy? Aktivitou nachádzania argumentov?

Áno, myslím, že toto je analýzou v úzkom zmysle slova, v tom zmysle, v akom sa spája s anglo-americkou tradíciou analytickej filozofie. A to je dôležitá aktivita pre filozofiu: analyzovať a objasňovať. Dovoľte mi najprv niekoľko slov o tom, prečo si myslím, že analýza je dôležitá, a potom o tom, aké je jej miesto v anglosaskej tradícii v 20. storočí.

Závisí to na Vás, akým smerom sa náš rozhovor bude uberať. Som presvedčená, že každý z nich bude pre nás užitočný.

Pokúsim sa o všetko, čo je v mojich silách. Myslím, že dôležitosť analýzy v úzkom zmysle je v tom, že v prípade filozofických problémov veľmi často nechápeme, v čom naozaj problém spočíva.

Presne tak. Znamením filozofickej otázky je, že ju nemôžete umiestniť ani do sveta a ani do nejakého formálneho systému (logiky, matematiky).

A tak, keď máte do činenia s filozofickým problémom, tri štvrtiny práce spočívajú v objasňovaní otázky, v analýze toho, čo otázka mieni, o čo v nej vlastne ide. Pravda, toto je analýza vo veľmi špecifickom zmysle. To nie je len kritickosť alebo analytickosť ako protiklad k syntetickému. Nepôjde tu o toto všeobecné kantovské rozlíšenie. Ide o odkrývanie, rozlúštenie, objasnenie, ktorého cieľom je získať jasno o tom, na čo sa pýtame, o čo v otázke ide. Myslím, že vo filozofii sa niekedy, ak ste túto prácu vykonali dôkladne, môžete zastaviť, pretože keď je vám jasné, v čom spočíva otázka, odpoveď je úplne samozrejímavá a už nie je potrebné ďalšie skúmanie. Sú to však len výnimočné prípady. To, s čím prichádza anglosaská filozofia v 20. storočí, bolo vo filozofii, v jej dejinách prítomné vždy. Analýza v tomto úzkom zmysle je výrazne prítomná u Platóna, vtelením tejto aktivity je pre neho Sokrates. Nemôžeme si byť istí, či je to tak alebo nie, avšak vyzerá to tak, ako by Sokrates chcel každého, s kým hovoril, doviesť k otázke "čo je tak a tak?" A to je práve analytická otázka. Nie je to teda niečo nového, avšak analytická filozofia nášho storočia zdôraznila, že značná časť ťažkostí vo filozofii spočíva v tom, že jej otázky nie sú jasné. Filozofi, a najviac vari Kant, si robili starosti s pomalým vývinom svojej disciplíny. Naozaj je to fakt, ktorý je potrebné vysvetliť. A jedna z diagnóz naznačuje, že vývin je taký pomalý preto, že otázky neboli adekvátne formulované.

Metóde lingvistickej analýzy ide teda do značnej miery o "rozklad" mnohých tradičných filozofických problémov. Niektoré z nich sú vraj len zbierkou úzkostí a hlavolamov, ktoré, ak ich analyticky rozdelíme, sa jednoducho stratia. Na rozdiel od takéhoto prístupu môžu kontinentálni filozofi pomalý vývin vo filozofii zdôvodňovať tým, že tá má do činenia s "neriešiteľnými", s "večnými" problémami. Vlastne preto niet v tejto oblasti pokroku. Filozofia sa pokúša artikulovať veci, o ktorých nám Wittgenstein odporúčal mlčať, stará sa o tie najpálči-

vejšie otázky, ktorých radikálne riešenie by si vyžadovalo prinajmenšom "pohľad znikadiaľ". Ved' napokon, všetky filozofické otázky prekračujú rámec "zdravého rozumu".

Tu ide o mnoho vecí a rád by som sformuloval k nim niekoľko poznámok. Chcem sa vyjadriť k otázke, či pravé filozofické problémy sú tie, ktoré sú "nezmyselné". Toto súvisí práve s tým, čo som hovoril o analýze v úzkom zmysle. Istotne je dôležitou súčasťou úlohy filozofa pokúsiť sa zistiť, či niektorá z jeho otázok nie je nezmyselná. Myslím však, a možno tým "spochybňujem samozrejme", že anglosaská filozofia 20. storočia nemá v tomto ohľade jednotný názor. Tu nás stále ešte niečo rozdeľuje. Niektorí z nás sa pridriavajú odkazu G. E. Moora; ten nepochybne patrí k zakladateľom našej tradície. Moore v žiadnom prípade nebol dogmatikom a myslím, že mal sklon k zdôrazňovaniu zdravého rozumu, bránil zdravý rozum voči útokom zo strany niektorých filozofov.

To znie tak, akoby Moore bol filozofom každodennosti, niečo ako anglosaský Heidegger... A ako sa sem dostal Wittgenstein?

Myslím, že skutočne treba vysvetliť, ako bolo možné, že v anglosaskej filozofii 20. storočia mal tak silný vplyv Wittgenstein, mysliteľ s celkom iným kultúrnym a intelektuálnym pozadím, s celkom rozdielnym prístupom k filozofii. Niet tu jednoduchého vysvetlenia. Po *Traktáte* sa Wittgenstein očividne zmenil.

Práve to je na ňom to zvláštne: na jednej strane filozofia inšpirovaná logikou, filozofia ako činnosť, nie ako doktrína. Niečo veľmi blízke anglosaskému mysleniu. Presvedčenie, že pozná odpoveď na všetky rozumné otázky. Jeho neskoršie filozofovanie však už neponúka nijaké jasné princípy, nehovoriac už o riešeníach. K jazyku pristupuje ako k niečomu, čo je prirodzenou súčasťou ľudského života, ako k vzájomne sa prelínajúcim a vzájomne sa presahujúcim ľudským praktikám, ako k jazykovým hrám. To na druhej strane.

Nemyslím, že je to pravda. Ja to chápem ináč. Áno, snáď tam bolo niečo ako konverzia k anglosaskému spôsobu myslenia... Nie som však o tom presvedčený. Vždy mu bolo oveľa bližšie kontinentálne myslenie.

???

Áno, rakúsky spôsob myslenia. Nikdy sa v Anglicku neasimiloval. Mali sme ho však veľmi radi. Stále tu však treba ešte všeličo vysvetliť.

Nie je to tak, že oveľa bližší Vám bol raný Wittgenstein?

Nie, i keď by to tak bolo, pochybujem o tom, nemyslím, že je to tak. Podľa môjho názoru práve jeho neskoré dielo je oveľa podnetnejšie, práve to malo a má stále silnejší vplyv na anglosaskú filozofiu. Prečo však tento rastúci vplyv?

Jeho filozofia je vzácnym spojením prísnosti a imaginácie, preto oslovuje tak "štiepačov vlasov", ako aj "tvorivých mysliteľov". To je možno jeden dôvod. A druhý, bol to človek, ktorý žil veľmi intenzívnym intelektuálnym a morálnym životom, a to sa odrážalo i v jeho filozofii. I nemožno zabudnúť ani na Wittgensteinov štýl písania, osobitná súhra podnetnosti a náročnosti.

Nemyslím, že by to bola celá odpoveď. Nevysvetľovala by jeho vplyv. Ja sám nemám konkrétnu odpoveď, môžem však ponúknuť niekoľko podnetov pri jej hľadaní: Jedným z nich je vlastne fakt, že strávil v Cambridge pätnásť rokov, učil a bol obľúbeným učiteľom. Ovplyvnil celú generáciu, vlastne ju môžeme nazvať jeho žiakmi, veď jeho vplyv bol naozaj veľmi silný. A mnohí z týchto jeho žiakov boli sami naozaj dobrými filozofmi.

Ktoré mená Vám prichádzajú na um?

Jedným z nich bol John Wisdom. I iní boli silne ovplyvnení, ba až zatienení Wittgensteinom – D. Phillips a P. Winch. A z tých, ktorí mi teraz prichádzajú na um, osobitne zaujímaví, myslím zaujímaví pre mňa, sú Peter Geach a jeho manželka Elisabeth Anscombe. Obidvaja študovali u Wittgensteina. P. Geach v mnohom vychádza z russellovskej tradície, veľmi obohatil túto tradíciu, a to spôsobom veľmi podobným Quineovmu v Amerike. Nie je však takou výraznou postavou ako Quine, sčasti i preto, že Quine má magickú schopnosť narábať s jazykom. Elisabeth Anscombe nemala na mňa až veľký vplyv, je však veľmi podnetnou filozofkou. Dokáže rozmyšľať novým spôsobom o problémoch, formulovať nové argumenty. A veľmi dobrá je pri spochybňovaní evidentného. To všetko je však niečím vonkajším pri vysvetľovaní Wittgensteinovho vplyvu v Británii a Amerike.

Niečo vo Wittgensteinovom štýle filozofovania oslovuje najhlbšie vrstvy našej osobnosti. Je to tak?

Áno, súčasťou toho je zrejme i jeho záujem o analýzu, o objasnenie. Jeho názor na povahu filozofie sa po *Traktáte* až tak veľmi nezmenil, išlo mu o rozjasnenie problémov, ktoré opisujeme ako filozofické a ktoré prirodzene vznikajú v ľudskom myslení. Tieto problémy k nám prichádzajú ako úzkosti a skutočne nie sú viac než chorobami a úlohou filozofa je nájsť na ne terapiu tým, že bude veľkú pozornosť venovať jazyku.

Tu máme znovu do činenia s rozlíšením medzi "riešením" a "rozkladom" problémov.

Správne, presne tak. Zdá sa mi však, že práve pokiaľ ide o tento názor, nesúhlasilo s ním až tak veľa ľudí. To ma privádza späť k jednej z Vašich predchádzajúcich poznámok, že totiž filozofia považuje svoje problémy za "večné", pretože má do činenia stále s tými istými problémami. Myslím, že sa to celkom zhoduje s tým, čo som tvrdil ja; stále totiž prichádzajú nové generácie a tie budú potrebovať túto terapiu.

A môžeme sa vrátiť k rozlíšeniu, ktoré sme využívali počas celého dialógu. Je správne tvrdenie, že "analytická filozofia" je to isté ako "lingvistická filozofia"?

Áno, je. Myslím, že v polovici storočia bola anglosaská filozofia skrz-naskrz lingvistická, a takou aj zostáva. Myslím, že je rozumné charakterizovať súčasný filozofický štýl ako štýl lingvistickej filozofie. Ide o to isté. V istom zmysle "lingvistické" znamená "analytické". Hovorí to o dôležitosti analýzy v užšom zmysle, totiž o objasňovaní pojmov.

Čo však s tým, o čom sa nedá hovoriť? Bol to opäť Wittgenstein, ktorý poukázal na hranice pochopiteľného. Ako "analyzovať" toto?

Áno, táto línia je veľmi dôležitá v *Traktáte*. Anglosaskí komentátori Wittgensteinovho diela, ba vlastne celá anglosaská tradícia ignorovala tento aspekt a považovala ho za niečo cudzie.

Áno, máte pravdu.

To je súčasťou toho, čo oddeľuje kontinent od anglosaského sveta. Väčšina anglosaských filozofov v 20. storočí si určite myslí, že všetko možno povedať, že každú otázku možno formulovať a že môžete o nej povedať niečo zmysluplné. Pre Wittgensteina bol problémom postoj k životu, jeho morálne a etické aspekty. My sme optimistickí a v anglosaskej tradícii si myslíme, že všetko môže byť povedané, že o všetkom možno diskutovať. Vždy niečo môžete urobiť, a dokonca i vo vzťahu k tým najjemnejším oblastiam. Určite nie je pravdou, že existuje niečo, o čom jednoducho musíte "mlčať".

Zhovárala sa *Emma Nežinská*

Pokračovanie v budúcom čísle.

NAŠI AUTORI

ŠTEFAN POLAKOVIČ, Italia 1050, 1638 Vicenta Lopez, Buenos Aires, Argentina; JIŘÍ SUCHÝ, Prognostický ústav SAV, Malinovského 56, 811 05 Bratislava, ČSFR; IVANA HOLZBACHOVÁ, Katedra filozofie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno, ČSFR; †GOTTLOB FREGE; TIBOR PICHLER, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám. č. 10, 813 64 Bratislava, ČSFR; MARTA. B. ZÁGORŠEKOVÁ, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám. č. 10, 813 64 Bratislava, ČSFR; CHRISTOPHER KIRWAN, Exeter College, Oxford, England; TATIANA SEDOVÁ, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám. č. 10, 813 64 Bratislava, ČSFR; JIŘÍ KÁNSKÝ, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK, Šafárikovo nám. č. 6, 818 06 Bratislava, ČSFR, JÁN LETZ, Katedra humanistiky PF UK, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, ČSFR.